

ІНТЕГРАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ У ВИКЛАДАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ТЕОРІЇ

СТАДНІЧЕНКО Ольга Іванівна,

кандидат політичних наук,

доцент кафедри міжнародної інформації,

Інститут міжнародних відносин Національного авіаційного університету

У статті обґрунтовано положення про актуальність проблеми гендерної освіти, наголошено на необхідності вироблення нового гендерного компонента змісту вітчизняної вищої освіти, і в першу чергу у політико-правових дисциплінах.

Ключові слова: гендерна політика, гендерний паритет, політична теорія, вища школа.

Проголосивши принципи демократії та правової держави, Україна разом із тим взяла зобов'язання дотримуватися вимог міжнародного співтовариства щодо рівності громадян (у тому числі й за статевою ознакою), чим визнала об'єктивну необхідність у проведенні гендерних змін на державному рівні, а також інтеграції гендерної політики в усіх програмах розвитку українського суспільства на принципах рівності, справедливості та толерантності.

Питання гендерної рівності, гендерного паритету і гендерної культури вийшло сьогодні на рівень найважливіших державних завдань, набуло офіційного статусу і суттєво впливає на виховні та освітні завдання національної системи освіти. Як наслідок, відбувається активне переосмислення і пошук шляхів інтеграції нового гендерного компонента в зміст вітчизняної освіти, і в першу чергу - вищої школи.

Питання гендерної рівності набули сьогодні актуальності особливо для політико-правових дисциплін. Дослідженню цих проблем присвячено чималу кількість наукових праць (доробки С. Алексєєва, Т. Мельник, Н. Оніщенко, Л. Петрова, М. Скорик, В. Тимошенко, М. Цвік), однак свого завершеного концептуального розроблення не набули. Незважаючи на чималі доробки науковців, все ще залишається проблема утвердження загальних соціальних та правових цінностей у державі та суспільстві щодо гендерного паритету у політичній сфері. Статтю присвячено пошуку шляхів інтеграції гендерних підходів у викладання політичної теорії.

Гендерне виховання особи здійснюється під впливом родини, освіти, засобів масової інформації, релігії, мистецтва, мови, а також державної політики. Застосування гендерного підходу у формуванні гармонійно розвиненої особистості пропонує новий спосіб пізнання дійсності, в якому відсутня нерівність та ієрархія «чоловічого» й «жіночого». Однією з визначальних є категорія гендерної освіти. Через гендерну освіту здійснюється процес формування егалітарної свідомості особистості в системі соціокультурних взаємозв'язків на паритетних засадах.

Статистика і практика засвідчує, що викладання дисциплін політичного, історичного та правового характеру у ракурсі гендерних підходів і досі не набуло в українській школі необхідного поширення. Так, за даними моніторингового дослідження, проведеного Науково-методичним центром вищої освіти в 2002-2003 навчальному році, лише у 57 % серед 110 українських ВНЗ III-IV рівнів акредитації в програми традиційних дисциплін соціально-гуманітарного блоку було введено питання гендерної тематики [1, с. 168]. Ситуація 2010-2011рр., на жаль, суттєвих підстав стверджувати, що ситуація змінилася не дає. Пояснити це можна рядом причин.

По-перше, українське суспільство все ще перебуває на етапі усвідомлення (справжнього загально-суспільного рівня усвідомлення важливості проблеми, а не її офіційно-декларативного проголошення) актуальності гендерних проблем суспільства і, відповідно до цього, необхідності дослідження шляхів їх попередження і усунення. Зокрема, вітчизняний дослідник І. Бондаревська акцентує увагу на тому факті, що кожен, хто активно працює у сфері гендерної освіти і гендерних досліджень, стикався з певними труднощами легітимації цієї теми серед посадовців та колег. Обумовлено це тим, що тема гендера є все ще незрозумілою для українського суспільства і не є соціально очікуваною. При цьому контраргументація щодо спроб гендерної «експансії» в українській культурній, науковий та суспільний простір здебільшого ґрунтується навколо запитань, типу: «Чи не є іноземний термін «гендер» чужим українській культурі і ментальності і привнесеним ззовні тощо?» [2, с. 152]

Водночас навіть короткий історичний огляд суспільно-політичного життя в Україні (власне, як і в переважній більшості інших країн) дає підстави стверджувати, що традиційний погляд на жінку закріплював і відображав механізм владних відносин, а саме механізм влади чоловіка над жінкою, її

підкорення чоловікові. Наголосимо, що це підтримувалося не лише буденним життям, але й традиційною культурою, церквою та державою. Крім того, традиційна історія пропонує літописи, що відтворюють події чоловічої історії: війни і династії монархів, дипломатія і боротьба за владу, виникнення і занепад держав, соціальні революції та національно-визвольні рухи тощо, – це все чоловічі види активності. Відома дослідниця проблеми Дж. Скотт зазначає: «Історія розвитку людства була розказана головно через чоловічу участь... Жінки забуті чи проігноровані, сховані від історії... Знецінення жіночої активності (як джерела дешевої праці на ринку та безплатної праці вдома) також знецінює їх як історичних суб'єктів, як агентів зміни»[3, с. 13].

Щодо політичної сфери, то загальноприйнятою доволі довго була система суспільних цінностей, в якій жінка поставала як аполітична і в більшості випадків взагалі була виведена з українського політичного життя. Переважала характеристика жінок як переважно орієнтованих на роботу у приватній сфері, а першочерговими вважалися обов'язки, пов'язані з ролями матері і дружини. Статус жінок і в сучасному соціумі визначається конфліктом двох концепцій – природної зумовленості статей та громадянської участі, які висловлюють різні точки зору на соціальну і суспільно-політичну роль жінок. Разом із тим варто підкреслити, що політична теорія і практика виступає однією з найважливіших сфер суспільного буття, оскільки вона визначальним чином впливає на характер розвитку інших суспільних сфер життя держави (через фінансування, складання програм розвитку і визначення напрямів розвитку і т.п.). Тому повне виключення жінок із цієї сфери суспільного життя або їх невисока залученість в політику прямо впливає на представництво інтересів і рівень захисту прав жінок на найвищому державному рівні тощо.

Найменш безболісним і найбільш ефективним методом вирішення зазначеної проблеми є, на нашу думку, інтеграція гендерних підходів у викладання дисциплін політико-правового та історичного напрямку, а також впровадження гендерного аналізу у дисципліни соціополітичного напрямку. Адже педагогічна підготовка нового покоління, яке виростає з усвідомленим розумінням того, що «ми всі різні, але ми всі рівні» у всіх галузях суспільного життя дозволить перейти на інший рівень вирішення проблеми.

Другою групою причин, що дозволяють зрозуміти проблеми із інтеграцією гендерних досліджень в програми вищої школи є те, що гендерні дослідження і пов'язана із ними термінологія лише починають встановлюватися в українському науковому та університетському дискурсах. До прикладу, в сучасній науковій літературі існує декілька концепцій гендера, що обумовлено складністю самого феномену і, з іншого боку, «молодістю» проблеми гендерного аналізу. Тут наголосимо, що

❖ *стать* – це термін, що означає анатомо-біологічні особливості людей і його слід застосовувати лише відносно характеристик і особливостей поведінки, які безпосередньо впливають з біологічно помітних відмінностей між чоловіком та жінкою.

❖ *гендер* – це складний соціокультурний конструкт, що відображає відмінності між чоловічим і жіночим у поведінці, ментальних та емоційних характеристиках. В рамках цього підходу під гендером розуміють організаційну модель соціальних відносин між чоловіками і жінками, яка не тільки характеризує їх спілкування та взаємодію між ними, але й визначає соціальні взаємини в основних суспільних інститутах.

Звернемося до відомих дослідників проблеми: так, А. Фесенко акцентує увагу на тому, що поняття гендера є цікавим не лише для науково-теоретичних досліджень, але й для тих політичних теорій і партій, які виходили з необхідності зміни соціального статусу жінки в суспільстві. Тому одним із найрозповсюдженіших визначень поняття «гендер» є розуміння його як соціальної конструкції, в межах якої розглядається конструювання гендера через різноманітні інститути соціалізації, культуру, розподіл праці[4, с. 56]. У межах цього підходу гендер розглядається як організована модель соціальних відносин між жінками і чоловіками, яка не лише характеризує їхні стосунки в родині, але й визначає їхні соціальні відносини в основних інститутах суспільства.

За твердженням Д. Майерса, термін «гендер» у соціальній психології використовується для того, щоб позначити різницю між біологічним (як сукупністю морфологічних та фізіологічних особливостей) і соціальним у розвитку індивіда, орієнтованому з самого початку на його стать. При цьому зазначений термін дає розуміння того, що на додаток до біологічної основи існують соціально детерміновані уявлення про «чоловіче» та «жіноче», які потужно впливають на культурний контекст розвитку хлопчика і дівчинки, чоловіка і жінки.

Відтак, «гендер» і «стать» є різними поняттями і розуміння цієї відмінності є вкрай важливим аналітичним інструментом сприйняття суспільно-політичних процесів. Всі суспільства і культури використовують біологічну належність до певної статі як один з критеріїв опису гендеру, водночас між різними культурами існують суттєві розбіжності в поглядах і оцінках гендерних ролей.

І ще однією вагомою причиною, про яку варто сказати є те, що гендерні відносини досить довго були предметом наукового пошуку та дослідження в першу чергу психологів, соціологів, філософів, культурологів тощо. Нині відбувається активне переосмислення методів та теоретичної побудови також і соціальних, правових та політичних наук, позицій врахування гендерних аспектів та підходів. Особливості історичного розвитку політико-правового статусу жінок, проблеми дискримінації та відсутності рівних можливостей при задекларованій рівності прав та можливостей стають невід'ємною частиною вивчення історії, міжнародного та внутрішнього права, політичної теорії та практики. Відповідно, це обов'язково має знайти відображення у викладанні відповідних дисциплін та доктрин, і у зв'язку з цим постає питання перепідготовки викладачів-політологів, істориків та юристів і розробки відповідних курсів і учбових програм.

Процеси розвитку і впровадження гендерної освіти в Україні мають свою позитивну динаміку, водночас справедливо буде зазначити, що динаміку все ще недостатню. В Україні, яка серед 189 держав – членів ООН взяла на себе як одну з глобальних програмних цілей діяльності уряду зобов'язання до 2015 року досягти гендерної рівності, за минулі десять років почали діяти більше двадцяти наукових жіночих та гендерних центрів, завдяки діяльності яких почався процес розповсюдження, популяризації і впровадження гендерних знань у національну науку, освіту і соціальну практику. Щоправда, і досьогодні його не можна оцінювати як всезагальний, оскільки подібних центрів, що мають статус неурядових організацій, порівняно мало: при загальній кількості вищих (105 університетів, 59 академій, 150 інститутів) і середніх спеціальних (більше 660 коледжів, технікумів та училищ) закладів [5, с. 3].

Головним досягненням діяльності гендерних центрів, яке варто виокремити, став фактично революційний прорив на шляху актуалізації вітчизняних гендерних досліджень і впровадження гендерних знань у національну систему освіти. І хоча в середній і вищій школі, як зазначають спеціалісти, немає свідомого блокування гендерних ідей, однак, через відсутність централізованої підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів з гендерних досліджень, існує їх стереотипне несприйняття взагалі як надуманих, привнесених і незначних. З цієї причини спеціальні курси з гендерної проблематики викладаються тільки в окремих вищих навчальних закладах; крім того, для переважної більшості ВНЗ впровадження гендерних курсів пов'язано зі значними труднощами теоретико-методологічного, кадрово-організаційного і соціально-психологічного, так і науково-методичного характеру.

На організаційному рівні впровадженню гендерної концепції у вищу педагогічну освіту опір і небажання виражається: по-перше, у проблемах інституалізації гендерних досліджень у державних стандартах освіти, навчальних планах і програмах (що пов'язано з нерозумінням ролі і значущості гендерної проблематики для повноцінного виховання студентів), і, по-друге, у відсутності державної підтримки підвищення кваліфікації в галузі гендерних досліджень викладачів вищої школи [6, с. 97].

Окресливши, таким чином, наявні проблеми в процесі інтеграції гендерних підходів у викладання політичної теорії, спробуємо знайти можливі шляхи для інтеграції. На нашу думку, існує як мінімум три шляхи врахування гендерних особливостей та поширення розуміння гендерних підходів.

Перший можливий спосіб передбачає введення оглядового курсу, наприклад, «Гендер і політика», на факультетах з підготовки фахівців з політології, а також на історичних та юридичних (наприклад, в рамках курсів за вибором студента або спецкурсів). Також подібні програми можуть мати місце і у центрах жіночих і гендерних досліджень в режимі міжфакультетського або міждисциплінарного семінару (в змішаних групах). Подібний курс ознайомить студентів із основними концепціями і термінологією гендерних досліджень і окреслить приблизне коло тем, в яких гендерні аспекти політики, історії та права найбільш очевидні.

Пропонуємо орієнтовну програму спецкурсу «Гендер і політика»:

❖ Тема 1. Поняття гендеру в психології, соціології і політичній науці. Проблема соціальної, політичної і економічної нерівності. Біологічні і психологічні особливості статей. Статева стратифікація в історичній ретроспективі. Матріархат і патріархат. Аналіз гендерної стратифікації з позицій функціоналізму, теорії конфлікту, неопсихоаналізу. Гендерний підхід в аналізі політичних відносин.

❖ Тема 2. Соціально-політична думка про гендер. Уявлення про соціальні ролі чоловіків і жінок в епоху античності. Проблема гендеру в соціальних утопіях епохи Відродження. Ідея рівності статей часу Просвітництва і буржуазних революцій. Зародження і розвиток ідей фемінізму. Проблема гендеру в соціально-політичній думці ХХ ст. Новітні феміністичні концепції.

❖ Тема 3. Політична організація та гендер. Маскулінізація політики, як особливий вид діяльності. Причини і форми прояву політичної активності жінок в історії – від античності до ХХст. Феномен жіночого руху. Фемінізм першої хвилі. Жіночий рух у різних країнах. Жіночий рух в Україні доби перебування і часів незалежності.

❖ Тема 4. Проблема гендеру в діяльності політичних інститутів. Вплив гендеру на характер і форми політичної участі. Представництво в органах державної влади, судової системи, органах місцевого і регіонального самоврядування. Вплив гендеру на діяльність органів державної влади і характер рішень, що приймаються. Особливості «жіночої» та «чоловічої» дипломатії, внутрішньої та зовнішньої політики в історії і сучасності. Порівняльний аналіз правових аспектів гендеру в різних країнах світу.

❖ Тема 5. Гендер і політична культура. Політичні цінності і гендер. Вплив гендеру на політичну соціалізацію. Гендерні стереотипи в політиці. Особливості політичної поведінки чоловіків і жінок: історичний і сучасний аспекти. Особливості політичної психології і голосування чоловіків і жінок.

❖ Тема 6. Гендер і політичне лідерство. Чоловіки і жінки в елітних верствах населення. Особливості «входження у владу» у чоловіків і жінок, вплив соціокультурного фактору. Вплив гендеру на характер і стиль політичного лідерства. Феномен сімейного чи парного лідерства (Михайло і Раїса Горбачови, Хілларі і Білл Клінтони).

Перелік тем не є вичерпним, виділено лише найочевидніші моменти проблеми гендеру в політичному житті.

Другий можливий спосіб передбачає «зміщення акцентів» у викладанні традиційної політичної теорії та історії, що входять у загальну програму більшості факультетів та інститутів, розгляд їх в тому числі з феміністичних позицій, під кутом зору ієрархії гендерних відносин влади в суспільстві. Ми переконані, що політична теорія може відіграти свою роль у процесі впливу на існуючі у суспільстві гендерні ролі і стереотипи, які негативно відображаються на політико-правовому статусі не лише жінки, але й чоловіка. Ці ролі і стереотипи необхідно виявляти і вивчати, що є цілком можливим за умови цілеспрямованої, підтриманої на державному рівні програми підготовки студентів усіх (а передусім, гуманітарних) спеціальностей, а також застосування ними у своїй роботі запропонованого та засвоєного матеріалу.

Не менш цікавою і результативною формою роботи може бути організація й активізація науково-дослідницької роботи студентів і викладачів у проблемних групах, участі в конкурсах з гендерної тематики, створення гендерної бібліотеки та відеотеки. Досягненню подібних цілей, на нашу думку, буде сприяти інтеграція гендерних досліджень в програми підготовки політологів, істориків та юристів.

Третій спосіб, запропонований нами передбачає ознайомлення із гендерною проблематикою студентів різних спеціальностей, у яких викладання історії, політології та права (у які ми попередньо пропонували включити гендерну тематику) достатньо обмежене навчальною програмою студентами-політологами (істориками та правознавцями) через зустрічі і наукове спілкування. Доцільним видається проведення студентських зустрічей, круглих столів, бесід та семінарів, метою яких є, з одного боку, закріплення знань та переконань, а також апробація власних переконань у спілкуванні з однолітками студентів-політологів (істориків та юристів), і, з іншого боку, ознайомлення з термінологією гендерних досліджень, донесення загальної інформації про проблему гендерних відносин і т.п.

Заслуговує на увагу ідея підготовка студентів як майбутніх учителів до проведення навчально-виховної роботи з гендерної соціалізації дітей на принципах егалітарності, обумовлених етнокультурними традиціями, а також апробації програми Школи гендерної рівності. Адже важливо донести до широкого студентського загалу, що гендерна проблематика стосується не лише захисту прав жінок, але й захищає чоловіків від певних стереотипів, дає можливість побачити і зрозуміти гендерні проблеми протилежної статі, а також захищає від можливої радикальної фемінізації чи маскулінізації у баченні процесів суспільно-політичного розвитку.

Пропонованими темами для студентського круглого стола для подальшого обговорення можуть бути:

- ❖ С. де Бовуар «Друга стаття»
- ❖ Вплив жінок на історію (Олена Троянська, княгиня Ольга, Жанна д'Арк)
- ❖ Зародження фемінізму (А. Адамс, О. де Гуж, Т. фон Гиппель, М. Уоллстоункрафт).
- ❖ Чоловіки – прибічники фемінізму (Дж. С. Милль, Г. Ібсен, Ф. Енгельс, А. Бебель, Т. Веблен).
- ❖ Чи впливає гендер на характер і стиль політичного лідерства?
- ❖ Поняття гендерної асиметрії в суспільстві (законодавстві, соціальній політиці, економіці, освіті).
- ❖ Розвиток жіночого руху і його вплив на сучасну політику.
- ❖ Безробіття і фемінізація бідності.
- ❖ Країнознавча характеристика сучасних країн, очолюваних президентами-жінками.
- ❖ Матріархат, патріархат і принципи взаємозамінності чоловіків і жінок у політиці і у житті.

❖ Жінка і чоловік в сфері управління, політики, структурі організації: аналіз зарубіжної й вітчизняної статистики.

Підсумовуючи, наголосимо, що, незважаючи на інноваційну практику окремих вищих педагогічних закладів освіти, гендерний підхід до сьогодні не знайшов належного науково-теоретичного обґрунтування своєї сутності та доцільності щодо інтеграції у професійно-педагогічну підготовку студентів, а також відповідного методичного забезпечення у вигляді певної технології. Переважна більшість випускників політологічних, історичних та юридичних факультетів, не володіючи такими новими професійно значущими якостями, як гендерна компетентність, гендерна культура, гендерна чутливість та ін.

В умовах навчально-виховного процесу сучасної вищої школи вони відтворюють гендерну нерівність чоловічої і жіночої особистості і, відповідно, сприяють, хоча й несвідомо, відтворенню гендерної нерівності в суспільно-політичному житті. Для оволодіння сьогоденним поколінням майбутніх педагогів і політологів цими професійно важливими якостями потрібне спеціально організоване навчання, що викликає необхідність розробки науково обґрунтованих моделей ефективної інтеграції гендерного підходу в систему їхньої підготовки у вищому навчальному закладі. Водночас позитивні зміни в процесі інтеграції гендерних підходів у викладання політичної теорії у вітчизняній вищій школі вже помітні і будемо сподіватися, скоро стануть достатніми для демократичного розвитку українського суспільства, ґрунтованого на принципах свободи, рівності, справедливості та толерантності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Юдіна С.П. Гендер у вищій школі / С. П. Юдіна // Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві / Мат. Всеукр. наук.-практ. конф. – К. : ПЦ “Фоліант”, 2003. – С. 161-171.
2. Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві / Мат. Всеукр. наук.-практ. конф. – К.: ПЦ “Фоліант”, 2003. – 217 с.
3. Скорик М.М. Гендерний аналіз соціополітичних процесів / М. М. Скорик. – К. : Злато граф, 2004. – 217 с.
4. Гендерний аналіз українського суспільства / за ред. Т. Мельник. – К. : ПРООН, 1999. – 211 с.
5. Кобилянська Л. Питання гендеру стає політичним питанням / Л. Кобилянська // Відкритий світ. – 2002. – № 4. – С. 3-11.
6. Формування гендерної культури молоді: проблеми та перспективи: зб. мат. Всеукр. наук.-практ. конф. – Тернопіль : ТДПУ, 2003. – 101 с.

Стадніченко О. И. Интеграция гендерных подходов в преподавание политической теории / Институт международных отношений Национального авиационного университета

Обосновано тезис об актуальности проблемы гендерного образования, отмечена необходимость выработки нового гендерного компонента содержания отечественного образования, и в первую очередь в политико-правовых дисциплинах.

Ключевые слова: гендерная политика, гендерный паритет, политическая теория, высшая школа.

Stadnichenko O. Integration of gender's approaches in teaching of political theory / Institute of International Relations of the National Aviation University

In the article was grounded position about actuality of problem of gender's education, it is marked the necessity of making of new gender's component maintenance of domestic higher education, and above all things in political theory.

Keywords: gender's policy, gender's equality, political theory, higher school.